

Antik Akdeniz Dünyası Seramikçiliğinde Terra Sigillata Astarının Yeri
Terra Sigillata Slip in the Pottery of Antique Mediterranean World

Sevim ÇİZER*

Özet:

Terra Sigillata astarı olarak seramik literatürüne geçmiş ve kendine özgü teknik özellikleri bulunan bu astar, ilk defa Roma döneminde bu adla anılmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde kalıba sıvama yöntemiyle seri biçimde üretilen rölyefli kaplara ‘ Mühürlü Kap’ anlamına gelen Terra Sigillata ismi verilmiş, bu kaplar üzerinde kullanılan parlak, ipeksi görünümlü sinter astar da aynı isimle özdeşleşerek Terra Sigillata astarı olarak günümüze dek anıla gelmiştir.

Oysa bu karakteristik özelliklere sahip astarın tarihi daha gerilere uzanmaktadır. Onun en erken örneklerine Geç Bronz Çağı Girit seramiklerinde siyah bezeme malzemesi olarak rastlıyoruz. Giderek Attika kaplarında en mükemmel örneklerine ulaşılmış bu astar tamamen Akdenizin ve onun uzantısı Egenin hünnerli ve deneyimli seramikçilerinin hem seramik dünyasına hem de Akdeniz Kültürüne bir armağanıdır.

Abstract:

The sinter slip, which has taken its place as “Terra Sigillata” in ceramics literature, was called with this name for the first time in the Roman period. Because, relief vessels which were produced serially by moulding technique and named as Terra Sigillata that means “sealed vessels”. The bright and silky looking sinter slip used on these vessels have been identified as Terra Sigillata slip and it is called with this name till today.

However, the history of characteristic features of this slip, extends to earlier times. We could trace the earliest examples in Cretan ceramics of Late Bronze Age as black decoration material. This slip, which has reached perfection with Attika vessels, is a gift of talented Mediterranean and Aegean ceramic artists to Mediterranean culture.

*Prof. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, 35320, Narlıdere, İZMİR
sevim.cizer@deu.edu.tr

Şekil-1) Terra Sigillata Üretimini Yayılma Sınırları

Seramik Astarları, çömlekçi ustasının, kili biçimlendirmenin yanı sıra, seramik yüzeyin, işlevsel ve görsel kalitesini arttırmak amacıyla keşfettiği, en önemli uygulama malzemeleridir diyebiliriz.

Seramik astarlarına, gerek yüzeyin kaplanması biçiminde, gerekse bezeme malzemesi olarak, seramik üretiminin başladığı Neolitik Çağdan itibaren rastlıyoruz. Zaman içinde astarın, dinlendirme ve süzerek arıtma gibi yöntemlerle, işlevsel ve görsel kalitesi ile ilgili önemli oranda iyileşme sağlandığını, astarın pürüzsüzleşmesi ve parlaklığının artması biçiminde gözlemleyebiliyoruz.

Başlangıçta, perdah yöntemiyle, yani kemik, agat vb. sert bir malzeme ile ovularak elde edilen yüzey parlaklığının, giderek astarın dinlendirme-süzme gibi işlemlerle rafine edilmesi, böylece daha ince taneciklere sahip olması ve pişirim sürecindeki pekişme sonucunda sağlanan bir parlaklığa erişildiğini anlıyoruz.

Seramik astarı, çömlekçi ustasının babadan oğluna aktardığı deneyim ve birikimleri sonucu, bin yıllar boyu süren bir gelişim sürecinde, adeta cila sürülmüş gibi kendi kendine parlaklık kazanan bir nitelik ve görünüme kavuşmuştur. Bu yüzden bu tip astarlara, seramik teknolojisi terminolojisinde, pekişmiş astar anlamında *sinter astar* denilmektedir.

Terra Sigillata astarı olarak seramik tarihine geçmiş ve kendine özgü teknik özellikleri bulunan bir tip sinter astar ise, tamamen Akdeniz'in ve onun uzantısı Ege'nin hünarlı ve deneyimli çömlekçilerinin, hem seramik dünyasına hem de Akdeniz Kültürüne bir armağanıdır ve ilk defa Roma döneminde bu adla anılmaya başlamıştır. Şekil-1)

Çünkü bu dönemde kalıba sıvama yöntemiyle seri biçimde üretilen rölyefli kaplara 'Mühürlü Kap' anlamına gelen Terra Sigillata ismi verilmiş, bu kaplar üzerinde kullanılan parlak, ipeksi görünümlü *sinter astar* da aynı isimle özdeşleşerek Terra Sigillata astarı olarak günümüze dek anıla gelmiştir. Bu astarın Roma döneminde rengi, genelde parlak ve canlı bir kırmızıdır ve bu da bize bu tip astar uygulanmış kapların oksijenli bir pişirimden geçirildiğini gösterir.

Resim-1) Girit kabı (Röprodüksiyon) D.E.Ü. Seramik Bölümü.

Oysa bu karakteristik özelliklere sahip astarın tarihi daha gerilere uzanmaktadır. Onun en erken örneklerine Geç Bronz Çağı Girit seramiklerinde siyah bezeme malzemesi olarak görüyoruz; Resim-1) M.Ö. 800- 700 tarihlerinden itibaren ise, gerçek sinter astar örneklerine rastlıyoruz. M.Ö. 500 civarında Samos önemli bir üretim merkezi olarak ünlenmiştir. M.Ö. 500- 400 arasında, gerek figür bezemeli, gerekse tamamen astar kalplı Attika kaplarında en mükemmel örneklerine ulaşılmıştır. Resim-2)

Resim-2) Attika Kırmızı Figür (Röprodüksiyon) D.E.Ü. Seramik Bölümü.

Burada mutlaka değinmemiz gereken husus ise, tarihi Geç Bronz Çağına dek uzanan bu öz be öz Akdenizli bu sinter astarın, neden, yakın zamanlara kadar, seramik tarihçilerince, sanki ilk defa Roma döneminde üretilmiş gibi algılandığı ve savlandığıdır. İçerik, hazırlanış ve uygulama bakımından tamamen aynı özelliklere sahip bu astarlar, sadece pişirim sırasında fırın ortamının farklılığı ile ilgili olarak renk değiştirmekte, Ege’de ve daha erken dönemlerde siyah; Roma döneminde ise parlak kırmızı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Böylece, bu renk farklılığı, bilim insanlarını da uzun yıllar yanıltmıştır ve bu iki astarın tamamen farklı özelliklere sahip, iki malzeme olduğu zannedilmiştir. Resim-3)

Ancak 20. y.y. ın ilk yarısında Alman seramik kimyacı Dr. Schumann ve sonrasında Gisela Richter yaptıkları araştırmalarla, Antik sinter astar ve onun özel pişirim teknolojisine ilişkin bilinmeyenleri çözmüşler ve üç basamaklı oldukça karmaşık bir pişirimden konuyla ilgili bilim dünyasını aydınlatmışlardır.

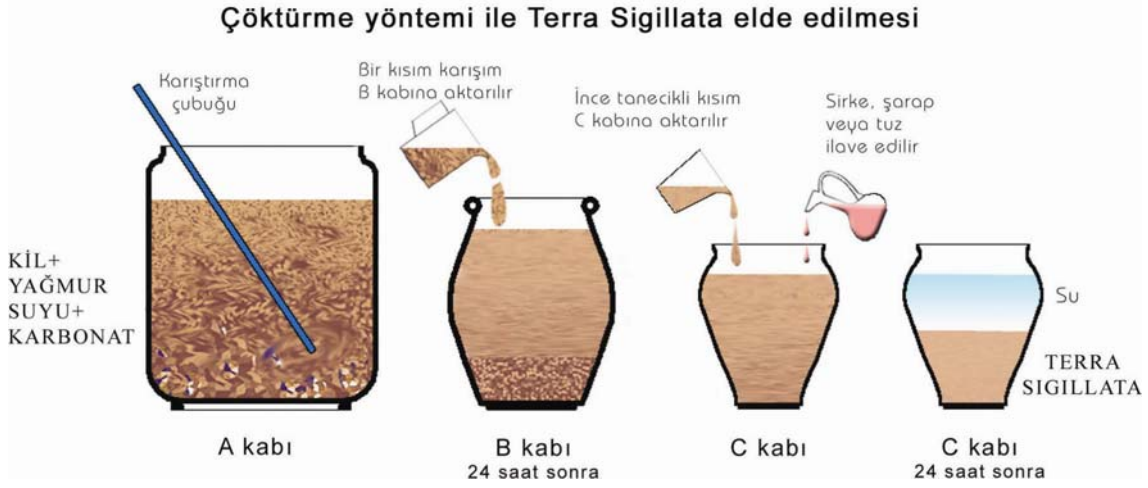
Resim-3) Siyah ve Kırmızı, Megara tipi Kaseler. (Röprodüksiyon) D.E.Ü. S. Bölümü.

Bundan sonraki çalışmalarda Joseph Veach Noble, yaptığı araştırmalar ve Adam Winter ile birlikte yürüttüğü deneysel çalışmalar sonucu ‘The Techniques of Painted Attic Pottery’ adlı kitabını yazmıştır. Gerek adı geçen kitap, gerekse kendini bu konudaki araştırma ve deneysel çalışmalara adanmış, Antik Seramik üretim teknolojisi konusunda çok sayıda makalenin sahibi, ayrıca ‘Deneysel Arkeoloji’ çalışmalarıyla da ünlenmiş, Alman seramikçi Adam Winter’in hazırladığı, ‘Die Antike Glaztonkeramik’ adlı monografi’de, ayrıntılı bir biçimde, bu cins astarların yapımına elverişli killerin özelliklerinden başlayarak, astar hazırlanması, seramik parça üzerine uygulamada, göz önüne alınacak hususlar ve üç basamaklı pişirim olarak adlandırılan bir tür pişirimden ele alınmaktadır.

Winter’e göre, kısaca Antik sinter astar yapımına elverişli killerden söz etmek gerekirse, İllitik yapılı, yani doğal olarak, çok ince taneciklere sahip ve alkali ve demir oksit içeriği bakımından zengin, dolayısı ile parlak ve kırmızı pişebilen killerin daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Killer, astar hazırlamak için su ile ıslatıldığında, kolayca çözülebilmeleri ve iri taneciklerin dibe doğru, incelerin ise kabın yüzeyine doğru hareket etmesi, doğal yollardan çok uzun zaman, bazen aylar alabileceğinden, bir miktar, kil yumaklarını çözücü madde (deflokulan) eklemek, ayrışmayı, 24 saat gibi bir süreye düşürür; dolayısı

ile astar hazırlama süresi kısalmış olur. Kilin ıslatılmasında yağmur suyu yani yumuşak su kullanımı, başarılı sonuç için daha elverişlidir. Antik çömlekçiler de yağmur suyu kullanmıştır. Şekil-2)

Astarın parça üzerine uygulanması ise deneyim gerektirmektedir. Katmanlar halinde yapılan uygulamada, siyah ve parlak bir yüzey elde etmek için çok sayıda katmana ihtiyaç duyulur. Genellikle ince çizgiler, konturlar, kalınlık alamayacağı için, pişirme sonrası, kahvemsî siyah hatta kızıl kahve de gözükebilir. Çiğ parça üzerine uygulamalar, deri sertliğinde veya kuru iken olabilir. Bazen bisküvi yapılmış parça üzerinde de kullanılabilir.

Üç basamaklı pişirim: Antik çömlekçiler tarafından keşfedilmiş bu pişirim yöntemi ile sinter astarın içeriğindeki yüksek oranda demir oksit, pişirim sırasında indirgenerek astarın rengini kırmızıdan siyaha dönüştürür. Şekil-3)

Üç basamaklı pişirimin ilk aşamasında, sinter astarla bezeli kap 940C a kadar oksijenli bir fırın ortamında pişirilir; bu sıcaklık basamağında, fırının tüm delikleri kapatılıp, hava girişi engellenir ve içeri, yanık yağ, naftalin, çıra gibi duman yapıcı maddeler veya yaş odun atılarak, fırın ortamı indirgen hale getirilir. Bu esnada, ortamda oluşan CO gazı, seramik gövde ve astar içeriğindeki kırmızı demir oksidi (Fe_2O_3), siyah demir oksit (Fe_3O_4 ve FeO) olarak indirger; böylece kap tümüyle siyahlaşır. Bu indirgen ortamda, doğal olarak yanma durduğundan, fırın sıcaklığı düşer; 820 C civarında fırın delikleri açılarak, havanın tekrar içeri girmesi sağlanır. Bu durumda, seramik bünyenin

gözeneklerine giren oksijen, içeriğindeki demir oksidi yükseltgeyerek, rengini kırmızıya dönüştürür. Oysa, astar, ince tanecikli yapısı ve eriticiler içermesi nedeniyle sinterleşmiş olduğundan, oksijenden etkilenip, tekrar yükseltgenemez ve siyah rengini korur.

Üç basamaklı pişirim yöntemi ile siyah Terra Sigillata elde edilmesi

Günümüzde Siyah ve Kırmızı figürlü kaplar olarak bilinen antik kapların, yapım ve pişirimine ilişkin giz bundan ibarettir. Yaklaşık 15 yıldan bu yana, tarafımızdan, bu konuda araştırmalar ve deneysel çalışmalar sürdürülmektedir.

Tüm bu araştırma ve çalışmalar göstermektedir ki Antik Akdeniz dünyasının hünerli çömlekçi ustaları, bu gün bile bizleri hayrete düşüren ve hayran bırakan bir gelişmiş teknolojinin deneyimine ve görsel zenginlik birikimine sahip idiler. Çünkü ustalıklarla hazırladıkları bu malzemeyle, kusursuz ürünler üretmeyi başarmışlardı.

Kaynaklar :

- 1- Noble Joseph V. *The Techniques of Painted Attic Pottery*, Watson-Guption Publications, New York, 1965
- 2- Winter Adam, *Die Antike Glanztontechnik*, Mainz Phlipp von Zabern Yayınevi, 1978
- 3- Çizer Sevim, *Antik Dönemden Günümüze Kullanılan bir Sinter Astar Çeşidi: Terra Sigillata*, T.S.D.Seramik Sırları Semineri,bildiriler kitapçığı, İstanbul, yayın no:7